

БЕЗПЕКА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ОСОБИСТА БЕЗПЕКА ЇХ СПІВРОБІТНИКІВ

Розглядаються питання безпеки правоохоронних органів та особистої безпеки співробітників, уточнюється зміст таких понять, як «безпека», «небезпека», «особиста безпека працівників правоохоронних органів».

Ключові слова: правоохоронні органи, безпека, небезпека, особиста безпека працівників правоохоронних органів, ризик.

Рассматриваются вопросы безопасности правоохранительных органов и личной безопасности сотрудников, уточняется содержание таких понятий, как «безопасность», «опасность», «личная безопасность сотрудников правоохранительных органов».

Ключевые слова: правоохранительные органы, безопасность, опасность, личная безопасность сотрудников правоохранительных органов, риск.

This article contains such positions as law-enforcement bodies safety and personal safety of employees under development of Ukraine as an independent country; accurate content of such notions as "safety", "danger", "personal safety of employees law-enforcement bodies".

Key words: law-enforcement bodies, safety, danger, personal safety of employees law-enforcement bodies, risk.

Конституція України проголосила Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека були визнані найвищою соціальною цінністю. Згідно з Конституцією кожна людина має невід'ємне право на життя, на захист свого життя і здоров'я та життя і здоров'я інших людей від противоправних посягань. Ці положення мають безпосереднє значення для правоохоронних органів України. Перш за все вони дають підставу для визначення та розуміння головного призначення правоохоронних органів за сучасних умов: виконання найважливішого конституційного обов'язку держави – охорона та захист прав і свобод людини, створення безпечних умов життя.

Серед органів спеціального призначення юридична наука приділяє особливу увагу так званим правоохоронним органам. Звичайно у дослівному розумінні «правоохоронну діяльність» (забезпечення законності та охорона правопорядку в суспільстві, боротьба з правопорушниками, охорона законних прав та інтересів громадян, юридичних осіб, суспільства і держави в цілому) мають вести буквально всі – громадяни, юридичні особи, органи законодавчої, виконавчої і судової влади тощо. Але для переважної більшості суб'єктів суспільних відносин подібна діяльність не є основною.

Отже правоохоронними органами слід вважати державні органи, основною (спеціальною) функцією яких є забезпечення законності та охорона правопорядку, боротьба з правопорушеннями, охорона законних прав та інтересів громадян, юридичних осіб, суспільства і держави в цілому.

Значимо, разом з тим, що правоохоронні органи виступають не тільки як суб'єкти діяльності із забезпечення безпеки життєдіяльності суспільства, його окремих членів, але й як об'єкти цієї діяльності. Як і всі громадяни України,

працівники правоохоронних органів мають конституційне право на охорону та захист життя і здоров'я, як під час виконання службових обов'язків так і у буденних ситуаціях.

Вже є аксіомою той факт, що будь-яка організація, будучи суб'єктом певної діяльності, працює надійно, якщо нею передбачена та дотримується необхідна система запобіжних заходів і насамперед – заходів безпеки персоналу. Проблема створення такої системи є надзвичайно гострою та актуальною для правоохоронних органів. З одного боку, ризик, небезпека, стрес, можливість втрати фізичного та психічного здоров'я і навіть життя входять у структуру трудових операцій працівників правоохоронних органів. З іншого – стан справ щодо запобігання надзвичайним подіям, пов'язаним із втратами та пораненнями серед особового складу, викликає серйозну занепокоєність. Статистика свідчить про значну кількість випадків загибелі та поранень співробітників. У зв'язку з цим пошук шляхів вирішення означеної проблеми, створення та впровадження в правоохоронних органах дійової політики безпеки персоналу набуває за сучасних умов пріоритетного значення.

Підкреслимо, що великий вплив на розробку проблеми забезпечення гарантій особистої безпеки співробітників правоохоронних органів, зменшення потенційного професійного ризику в їх діяльності мають Державна програма боротьби зі злочинністю, Закони України «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» та інші офіційні документи. Ці питання знайшли своє висвітлення і в основних напрямках реформування системи правоохоронних органів. Разом з тим у теорії та практиці управління правоохоронними органами, у тому числі управління персоналом, проблема забезпечення особистої безпеки не набула ще достатнього вивчення та висвітлення. Хоча ця проблема не є новою вже є як певні теоретичні, так і практичні напрацювання.

У даній роботі головна увага зосереджена на загальнотеоретичних питаннях забезпечення гарантій особистої безпеки працівників правоохоронних органів, визначаються зміст цієї діяльності та її місце у системі управління персоналом.

Науковим підґрунтям для виконання роботи стали загальнотеоретичні наукові праці, розробки фахівців в галузі управління, адміністративного та інших галузей права, а саме ґрунтовні дослідження В.Б. Авер'янова, Н.О. Бандурки, В.Т. Білоуса, А.В. Буданова, Г.П. Голосніченка, Е.В. Додіна, Л.В. Ковалю, В.К. Колпакова, Н.П. Матюхіної та інших науковців.

Правовою основою захисту працівників правоохоронних органів та їх близьких родичів є Конституція України, Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Митний кодекс України, закони України «Про статус суддів», «Про прокуратуру», «Про міліцію», «Про Службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Військову службу правопорядку у збройних Силах України», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та інші акти законодавства України.

У теорії та практиці управління організацією стан безпеки її персоналу визнається у якості одного із важливих показників ефективно діючої організації. Відповідно діяльність у напрямку створення та збереження здорового та безпеч-

ного середовища для працівників розглядається як підсистема загальної системи управління організацією у цілому та управління персоналом зокрема. Головний принцип цієї діяльності формулюється таким чином: наскільки це можливо робота повинна бути пристосована до людей, а не навпаки. Надзвичайно актуальними ці положення є для правоохоронних органів України.

Сучасна соціально-економічна, політична та криміногенна ситуація, що склалася у суспільстві, значно ускладнила умови професійної діяльності працівників правоохоронних органів, підвищила ступінь професійного ризику. Це, у свою чергу, ще більш загострило проблему забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів, розробки та застосування системи дійових засобів по запобіганню втрат серед особового складу. Враховуючи важливість цієї проблеми, у директивних вказівках та вимогах керівництва правоохоронних органів України неодноразово підкреслювалось безумовність пріоритету життя і здоров'я особового складу над будь-якими інтересами чи завданнями оперативно-службової діяльності.

Підвищені ризик, небезпека, стрес – невід'ємні складові професійної діяльності працівників правоохоронних органів.

Особливістю діяльності працівників правоохоронних органів є те, що вони, виконуючи свої професійні обов'язки, самі можуть бути об'єктом посягання і водночас зобов'язані припинити всяке *посягання* на інші об'єкти, що охороняються, тобто свідомо ризикувати своїм здоров'ям або навіть життям. Жодна з інших професій не вимагає цього від своїх працівників.

Розгляд питань забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів передбачає уточнення змісту таких *понять* як «безпека», «небезпека», «забезпечення безпеки» та деяких інших, що певним чином відображають сутність процесу, про який йде мова. У філологічному розумінні «безпека» являє собою «стан, при якому не загрожує небезпека; є захист від небезпеки»¹. У свою чергу, небезпека – це стресовий фактор, який відображає ступінь усвідомлення співробітником правоохоронних органів обставин, за яких поведінка правоохоронників, дія стихійних лих, аварій чи катастроф можуть завдати йому або членам його сім'ї фізичної, матеріальної або психологічної шкоди, призвести до нещасного випадку, можливо, й загибелі². Іншими словами небезпеку можна охарактеризувати як ситуацію, коли існує загроза безпеці, тобто сукупність умов та факторів, які є небезпечними для життєво важливих інтересів особистості.

Загроза, як зовнішній чинник небезпеки, справляючи специфічний вплив на конкретного суб'єкта, утворює його особливий психологічний стан. Останній виступає у якості психофізіологічної ознаки небезпеки. Людина, що знаходиться у стані небезпеки, відчуває тривогу, неспокій, для неї характерно психічне напруження та інші негативні прояви³.

Деякі зауважень щодо поняття «особиста безпека». Традиційно воно ототожнюється з поняттям «фізична безпека особистості». З точки зору вузького підходу до цього поняття це не викликає заперечень. Разом з тим більш продуктивним є, з нашої точки зору, використання поняття «особиста безпека» у більш широкому його значенні, тобто поняття, яке поряд з фізичною безпекою містить у собі цілу низку інших складових. Це може бути організаційна безпека, соціальна безпека, психологічна безпека, економічна безпека та інші, що існують у тісній взаємозалежності між собою та доповнюють одна одну. Кожна із цих складових відрізняється своїм змістом та призначенням. Так, наприклад, психологічна без-

пека передбачає неприпустимість ущемлення почуття власної гідності, особистого статусу людини; соціальна безпека – надання та реальне забезпечення працівників соціальними пільгами та гарантіями і таке інше.

Розглядаючи питання особистої професійної безпеки працівників правоохоронних органів, А.В. Буданов виділяє три головних аспекти цього поняття, а саме: фізична, психологічна та професійно-моральна безпека. Відповідно, на його думку, дії працівника *щодо* забезпечення особистої безпеки повинні включати володіння тактикою, методами та прийомами з цих головних напрямків⁴. Цілком погоджуючись з А.В. Будановим щодо існування названих ним аспектів особистої професійної безпеки працівників правоохоронних органів, зазначимо, що вважаємо за доцільне залишити перелік цих аспектів або складових відкритим, не замикаючи його тільки означеним колом. Ми виходимо з того, що поняття особистої професійної безпеки працівників правоохоронних органів та зміст діяльності із забезпечення цієї безпеки знаходиться у прямій залежності від характеру та джерел реальної та потенційної загрози працівникам, механізму її виникнення, ступеня очікуваності і т. ін. На нашу думку, особиста безпека працівників правоохоронних органів – це комплекс основних і допоміжних заходів, спрямованих на зниження рівня небезпечних факторів до реально-можливого мінімуму, що дозволяє гарантувати збереження життя і здоров'я, нормального психічного стану і дієздатності працівника під час виконання функціональних обов'язків, професійних (оперативно-службових, бойових завдань) як у буденних, так і екстремальних, надзвичайних ситуаціях. Отже, метою забезпечення безпеки у професійній діяльності буде комплексний і системний вплив на потенційні і реальні загрози, через які професійне зусилля функціонує часом у нестабільних (зовнішніх і внутрішніх) умовах. Зниження і нейтралізація ризику – фактори, що безпосередньо впливають як на саму професійну діяльність, так і на специфіку діяльності співробітника правоохоронних органів⁵.

Так, автори науково-практичних рекомендацій із забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів (В.Г. Андросюк, Г.О. Юхновець, Л.І. Казміренко та ін.) поділяють небезпеку на реальну, уявну, провоковану та потенційну. Реальна небезпека є, на їх думку, наслідком несприятливої динаміки оперативно-службової ситуації, з реальними факторами загрози життю та здоров'ю працівника. Уявна небезпека – це результат перебільшення чи хибної оцінки негативних якостей ситуації, поведінки конкретних осіб, хибного тлумачення мовних повідомлень. Провоквана небезпека виникає внаслідок прояву окремих особистих негативних якостей працівника (агресивність, грубість, жорстокість, гонор тощо) і відповідної протиправної реакції на них з боку інших осіб. Що стосується потенційної небезпеки, то вона виникає під час будь-якого можливого контакту з негативними якістьми об'єктів чи суб'єктів ситуації. З точки зору В.С. Медведєва, «своєрідність впливу небезпеки полягає в її постійній потенціальній присутності. В одних випадках вона може передбачатися, в інших виникає раптово». Таким чином, небезпека, якої зазнають працівники правоохоронних під час виконання службових обов'язків, є багатопланою за змістом, силою, наслідками свого впливу та за іншими характеристиками.

І як наслідок забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів наводимо основні та допоміжні заходи спрямовані на зниження рівня небезпечних факторів.

Основні: професійні, духовні, правові, тактичні, психологічно-педагогічні, фізичні, індивідуальні.

Допоміжні: кадрові, організаційні, психомоторні, керівні (управлінські), медичні, матеріально-технічні, соціальні, економічні⁶.

Мають місце випадки, коли повідомлення людини у цивільному про те, що вона є працівником правоохоронних органів (СБУ, міліції, податкової міліції, прокуратури) з наступною вимогою припинити правопорушення стає причиною агресивності з боку оточуючих.

Розуміння причин виникнення екстремальних ситуацій, особливостей різних видів, механізму дії та інших характеристик дає можливість мінімізувати до можливої межі їх негативний вплив, сформувані у працівників алгоритми поведінки у тих або інших ситуаціях.

Загроза здоров'ю та життю працівників правоохоронних органів існувала з початку створення кожної структури і за всі часи приймалися певні заходи щодо запобігання випадків поранень та загибелі серед особового складу⁷.

Однак тільки за сучасних умов постало питання про впровадження наукових засад організації цієї діяльності, застосування комплексу заходів, спрямованих на забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів.

Завдання забезпечення особистої безпеки як самостійного науково-практичного напрямку: розробка методів прогнозування, виявлення та ідентифікації небезпечних, шкідливих чинників; розробка методів і засобів захисту людини, її здоров'я від впливу небезпечних чинників; розробка заходів попередження та ліквідації наслідків дії цих чинників.

Що стосується головних напрямів цієї діяльності, то пріоритетного значення набувають наступні:

1. Створення на максимально можливі рівні безпечних умов виконання службових обов'язків працівниками правоохоронних органів та нешкідливих умов життєдіяльності.

2. Формування у працівників правоохоронних органів *комплексу* відповідних професійно-психологічних установок, навчання стратегії, тактиці та методам забезпечення особистої безпеки.

3. Створення дійової системи професійного захисту особового складу.

Ця діяльність має комплексний характер і передбачає вирішення у своїй єдності багатьох економічних, правових, соціальних, психологічних та інших питань, які пов'язані з професійною діяльністю працівників правоохоронних органів.

Діяльність із забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів безпосередньо пов'язана із всіма елементами управління персоналом: відбір та прийом кадрів, оцінка їх діяльності, винагородження, навчання тощо.

Виходячи з цих положень, сутність управління безпекою персоналу правоохоронних органів можна визначити як здійснення системи заходів, спрямованих на зниження рівня професійного ризику до реально можливого мінімуму. У широкому розумінні ця діяльність виходить за межі суто відділів по роботі з персоналом і стосується всіх управлінських структур. Обов'язковою умовою ефективності цієї діяльності є урахування низки факторів, які у своїй сукупності визначають особисту безпеку працівників правоохоронних органів: специфіку умов, змісту та форм професійної діяльності; ступінь професійної захищеності працівника, в тому числі наявність спеціальних заходів матеріально-технічного, управлінського

характеру, цілеспрямованої роботи з особовим складом в цьому напрямку; ступінь загальної підготовленості працівника та наявність у нього спеціальних знань та умінь щодо забезпечення особистої безпеки під час вирішення професійних завдань або у ситуаціях, які пов'язані з професійною діяльністю. Реалізація цього напрямку на практиці дає можливість реально покращити виконання працівниками своїх професійних завдань, змінити їх ставлення до професійних обов'язків, скоротити час втрат внаслідок професійних нещасних випадків, уникнути витрат, що пов'язані із кожним нещасним випадком або хворобою, а головне – зберегти життя та здоров'я працівників правоохоронних органів.

1. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1989. – С. 47. 2. *Суббот А.І., Жаров А.І., Корнеев Ю.В.* Безпека професійної діяльності працівників податкової міліції: Навч. пос. – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2006. – С. 27. 3. *Зеленський В.С., Курікін М.В.* Поняття безпеки та її забезпечення суб'єктам кримінального процесу // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1997. – Вип. 2. – С. 84. 4. *Буданов А.В.* Педагогика личной профессиональной безопасности сотрудников органов внутренних дел. – М.: Академия МВД России, 1997. – С. 112. 5. *Суббот А.І., Жаров А.І., Корнеев Ю.В.* Цит. праця. – С. 37. 6. *Андросюк В.Г., Казміренко Л.І., Юхновець Г.Ю. та ін.* Забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків: Наук.-практ. реком. – К., 1999. – С. 13-14. 7. *Суббот А.І., Жаров А.І., Корнеев Ю.В.* Цит. праця. – С. 45-46. 8. *Матюхіна Н.П.* Управління персоналом органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади: Дис. ... док. юрид. наук. – Х., 2002. – С. 249.